

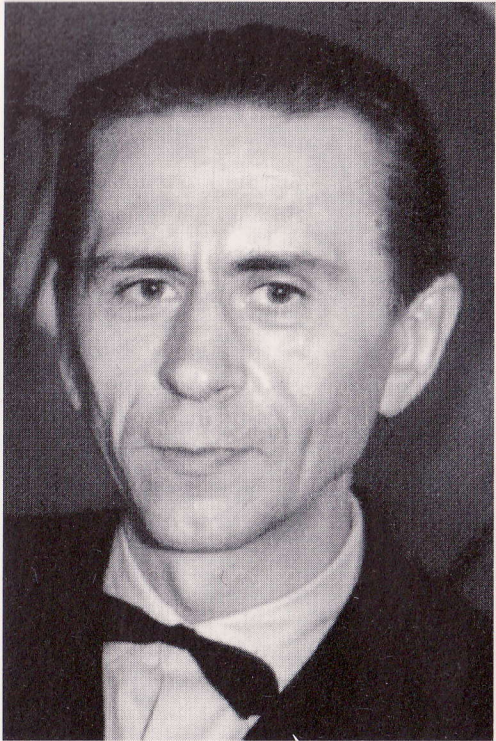
**Päikesepillaja**

*Artur Alliksaar*



**ARTUR  
ALLIKSAAR**





Artur Alliksaar

Päikesepillaja

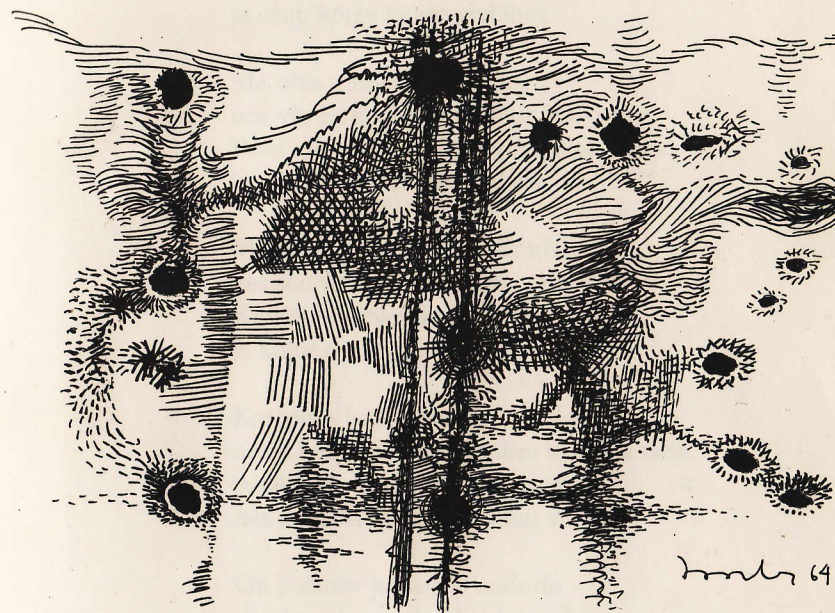


Koostaja: Urmas Tõnisson  
Kujundus: Imat Suumann  
Ülo Soosteri kaane- ja siseillustratsioonid  
on pärit Tartu Kunstimuuseumist  
ja Valve Janovi erakogust

*Selle raamatu väljaandmist on toetanud  
Sibikapital „Eesti mõttelugu”  
Kultuuriministeerium  
Kultuurkapital*

Kolmas trükk  
Kirjastus ILMAMAA, 1997  
Tartu EE2400, Vanemuise 19  
ISBN 9985-878-18-3  
Trükitud OÜ Greif trükikojas

## KAHE ÄÄRETUSE VAHEL



**Meie, Alliksaar**

**ebk**

## **Õhtute tolm on tõepoolest kollane**

### **Metafoorne metakeelemäng**

*Alguses oli umbusk, sest muidu ei oleks ahustatud nii  
hilja ja ülepeakaela.*

*Sõna oli võib-olla ka.*

*Üks pidi olema.*

*Teine võis mitte puududa.*

*(Lausus midagi lainjat ja lenduvat,  
olles kabetsusväärsest labenematu ise...)*

*Mitu tonni peab võtma plekki, et toota üksainuski päikesevann? Selle mõistatusega lõpetab päikesepillaja — poeet igatahes — Artur Alliksaar (1923–1966) luuletuse *Kes mängib masti, saab purje pealekauba*. See on vaid üks tema pillavsadadest paradokslevatest provokatsioonidest selle raamatu rohkem kui kümne tuhande värsi seast. Provokatsioonidest, mis ergutavad nii mõnegi meist nii mõnelegi mõtlema, tundmisest rääkimata; enamgi veel — paljusid on need ka luuletama (või rohkem luuletama) innustanud.*

Alliksaar oli suur-, kuid mitte solipsistlik vaim. Talle sobisid ühised ulmad, tal oli tugev meie-hing. Juba enne vangistamist metsavendles ta Läänemaal koos kahe teise luulesõbraga — Rein Sepa ja Otniell Jürissaarega. Ka 1960. aastate alguse alliksaarelik luulevabrik Tartus oli vähem ühemehefirma kui ühissettevõtte. Tema oli Juht, kuid tootmises löid agaralt kaasa ka noored andekad sõbrad Andres Ehin, Henn-Kaarel Hellat, Aleksander Suuman ja Matti Vaga. Hästi sobis ta Tallinnas käies Viktor Mellovi, hilisema Andres Vanapaga. Mitmed jäljed sõpruskonna tihedast loominguilisest kohvikukoostööst (kus Alliksaare pliiats käis vilkalt üle noorte kaaslaste katsetustest) kajastuvad selleski raamatus — kas iga viimane kui rida (või pala?) on ikka algusest lõpuni Alliksaare oma? —, sageli teada vaid asjaosalistele enestele.

Nii või naa puutusid alliksaareliku luulekooliga kokku Jaan Kaplinski, Jaan Paavle ja Viivi Luik ning muidugi Paul-Eerik Rummo. Boheemlik, osalt elliptiline (tuletatud Tartu intelligentide rühma „Ellips” nimest) seltskond luuletaja ümber sisaldas paljusid kirjanikke-literaate. Ain Kaalep, Boris Kabur, Vilniuse „prantslane” Tõnu Kõiv, Leo Metsar, hiljem istuma pandud komsomolitegelane Aleksander Siivas, Ülo Torpats ning Mati Unt. Ei puudunud kunstirahvas, näitlejad: Henno Arrak, Lola Makarova, Ilmar Malin, Ants Peil, Lembit Saarts, Jaan Saul. Leidus arste ja teadlasi: Heldela Astmäe, Jaan Eilart, Rein Põllumaa, Ain Raitviir, Otto Raud, Nils Sachris, Harry Õiglane. Ikka võis akadeemilisi ehk poeetilisi asju arutada Harald Peebu ja Huno Rätsepaga, Oskar Kuninga või August Sangaga, läbi käia Anveltite ja Masingutega. Väga-väga oli Poeedile tarvis Filosoofi füüsik Madis Kõivu. Inspiratsiooni pakkusid tüdrukud: Mirjam, Sirje ja Helga Annist, Ela Liimeon, Lilia Samoilova, Iris Uuk ning Kadri Lill. Alliksaare salongi koondkujuks oli Henn-Kaarel Hellat, kes kõiki ühendas ja ise ka nagu Ehingi uhkesti luuletas.

Nagu magus vein tõmbas Alliksaar ligi dissidente ja talentidega veidrikke. (Rihmameister Holger ei kuulunud küll viimaste hulka, kuid tal oli rohkesti rublasid.) Kõik ei olnud sugugi eestlased nagu näiteks ülevenemaaline seikleja Platon Afanasjev, kes kaebas Käbini kohtusse, hilisem kuulus matemaatik ja loogik Vladimir Uspenski, poetess Bella Ahmadulina ja (kõige tõenäolisemalt ka) siis veel tundmatu Jossif Brodsky.

Risti teine ja tume oli vahekord „*alma materi*” partei- ja komsomolikantsleritega, kes Luuletaja ülikooli kohvikust ülekohtuselt välja viskasid. See andestamatu solvang oli Alliksaare vastu suunatud repressioonide jäämäepealseks killuks.

Ajas järgnevaile noorvärsistajatele kujunes Alliksaarest lüüriline iidol, kelle ees mõttes kummardamata ei ole võimalik korralikke tekste luua. Alliksaar — olgu eetiline või poeetiline — on teatud (alati sügavalt isiklik) lävi noore autori teel, mõned, *nomina sunt odiosa*, ei astu kahjuks vist ialgi sellest üle. Paljudele on selle künnise ületamine isenesestmõistetav. Kuidas see käib, küsige Jaan Malinilt — ta ei keeldu teid abistamast. Või poet Priidu Beierilt, teie naiselik küsimus ei terroriseeri teda. Usutavasti on sedasi lood ka poetessidega. Oletatavasti ka (*Mana*-põlvkonna) väliseestlastega, kui need kord „,nõukogulike” nägude” paanikast üle saama hakkasid. Alliksaar on eesti luule müüt, Suur Legend ja sellest Veel Suurem Tegelikkus ühteageu.

Kuigi — *memento mori* — — Alliksaare taustaks on Surm. Vettinud furgoonid veavad illusioonide laisklevaid laipu./ Selgesti on kuulda saatuse paatoslikku pidukõnet./ Ära puudu sind jaataval vaatusel!/ Eesriiet ei tõsteta kaks korda./ Peategelase põgenemise tõttu peatab teener publiku vastuvõtu./ Õues on õudus./--/Turmast burmatuna peatume poolel sammul, surm ja mina./ Katastroof on nii kobutav, et paanikaks pole põhjust (Sõnad sinule, surm, suurele vaikusele ja iseendale). Kas salvav Surm või siis illusioon nagu roos: On tähti, mille valgus jõuab meieni miljonite ajastute pärast./ On sügavikke, kust kaja jõuab tagasi triljonite vajaduste pärast./ Palju valguseaastaid mabub ühte unelmaastasse./ Pimeduseaastasse ei mahu midagi, sest pimedus on illusioon./ Kaugeltki mitte ilus ja isegi mitte joon./ Ja kindlasti mitte foon, mis mõtetele oleks kasuks (Tuulefuuga tumma suuga mõtiskluse vajund puuga. Paul-Eerik Rummole).

Alliksaarelikest (mitte ainult Alliksaare) allikatest lähtub kaasaja olulisim — sügavaim — — tähtsaim — osa eesti luulest, kuigi ohtralt nõukogulikku on tehtud, et seda algupära kinni tampida. Tema isa oli Eesti Vabariigi raudteelane. *Sõiduplaanid/ Hõiguplaanid/ Võiduplaanid/ Kas rongid ikka veel ruttavad rabavalt rabedate rõõmude peole?! (Kuhu küll, kuhu küll, ubh!!!)*. Kuid aeg tuli maa ja mere pealt ning rongid suunati Siberi poole; poeetist pojal kaua raudteelane olla ei lastud. Temalt varastati vabadus ja ta valetati vangimajja, sunnitöölaagrisse, asumisele. Pärast jälitati teda — hästi luuletamise ja selle õpetamise eest, Sokrates! —, vaenati, laimati või vaikiti surnuks. Postuum-selt asendati karistus suupärase kõverpeegeldusega.

Häda ja viletsust oli niigi kuhjaga: maja põles maha ja Poeet oli sunnitud muldpõrandaga kuuris või garaažis elama — naine kopsupõletikus väikese Jürgeniga —, tapva päraühki vastu polnud abi. Väga defitsiitne oli vene ajal rohi sõpruskondade kokkukuivamise vastu (välismaal tuntud Tuglase tõvena). Seda oleks vaja läinud peale kohviku-keeldu ja põlu alla sattumist. Nii mõnelegi sai äkki selgeks, et Alliksaarega on kasulikum tülis olla. Alles jäi parimate, Luuletajate, Filosoofide ja Lähedaste Ring. Lähimatest veelgi lähimad jäid surivoodi äärde. Mis pärast tuli, see ei ole veel lõppenud.

„Elas kehvades tingimustes ja boheemlaslikult”, ütleb kaastundlik kirjanduslugu, „põhitegevuseks oli kirjanduslik loometöö”. Seda muidugi. Ärkli-armeelaste üllas põli. Alliksaare luule oleks kõige selle — Punase Surma — taustal justkui teises, tundmatuseeni lõbusas maailmas sündinud, kuid kas

ikka?: *Pontius Pilatus ütleb, et ta ei taba valada süütut verd,/ kuid talle teatatakse julgustavalt, et vann massaažiga on valmis./ Peetrus tabab maha rainuda sõjasulase kõrvu, aga kohkub koledasti,/ leides, et see on kõrvutu./ Juudas pakub oma seekleid lunarabaks, aga teda ei võeta kuulda./ Käreene Siimon näeb meid liginemas ja pöördub kõrvalasuvasse/ garaaži, kus käivitab juurviljaveoki./ Timukas tuleb ja pisarad tulvavad ta silmist (Nokturn, veidi ärev ja veidi kurb).*

Muidugi saab selleski kontekstis laulda taevalikule luuleandele hosianat — „Vähivägi, edasi, uutele võitudele!” (Olematus võiks ju ka olemata olla)! —, kuid ei olnuks paha, kui Poeedi titele jätkunuks rohkem mannat. Vatijopestatud orjapõlvlaste keskel oli suur julgus olla vaba, Poeet igatahes. Paljud suutsid vastu panna, varjuda, endaks jääda. Palju enam aga minetas endas midagi inimlikku või kogu inimliku: *Loomi on kartlikke ja paiklikke./ Loomi on partlikke ja luiklikke./ On selliseid, kes džungleisse tungivad/ omaenese sarvede varal./ Robkem aga on neid, kes liiguvad suurtes parvedes aralt./ Ei tea kobe, kuidas neid kõiki kohelda./ Ei tea, kellele kindel olla ja kelle juures kabelda (Tendentsideta sententse haruldaselt aktuaalsetest asjadest).* Nii morbiidseil maastikel oli ime mitte kaotada „elu humanistlikke põhiväärtusi”: *Olgu sul mis tahes iseloom, peaasi, et sa poleks ise loom (Armastuse teed on voolavad kui veed).*

Ja ikkagi immitses kõigest alandavast ja võikast läbi Ilu ja Luule, Sõpruse ning Vabaduse Vaim. Armastus või kuidas nad seda nimetavadki. Filosoofia. Madis Kõiv meenutab: kõige tähtsam oli, et Alliksaarega sai lõputult ja kõigest kõnelda. Olla teises Ajas. Terve päeva. Öö läbi. Eriti muidugi õhtuti: *Õhtud õhtute eel/ Õhtud õhtute taga/ Õhtud, mis pistoda hoides on jalus õhtute teel/ Õhtud, kus kärsitu kurjus on vourusest purjus ja vaga./--/ Igaühe neist teeb imeviisil kauniks hingeaajas, hingeruumis/ liuglev kollane tolm (Õhtute kollane tolm).* Alliksaar rääkis — irvitades, sülge pritsides, suuri hambaid paljastades. Ta ei kartnud ei tarka Kõivu ega vene julgeolekut. Kuid mis eriti hea — temaga võis ka vaikida, ilma et vestluse lõng katkenuks.

Neis vestlustes sündis aega tegelikult määrav filosoofia, mille taustana küll ärgem unustagem tagajalgadel illusionismi (mida käsitlevad nii *Nimetu saar, Castrozza*, kui *Antimantikulaator*) ehk teiste sõnadega punaseid õhtuülikoole (*Taevas on punane ja pragiseb pragunedes nagu/ vähikoorik (Oo!)*), kus *ajupõied eritavad mõttekust* nagu maks sappi (*Eleegiline*

*ditüramb dialektilise analüüsi elementidega. Pühendatud Madis Kõivule, ilma et nimetatu tunneks end sellist pühendust pälvinud olevat).* Oo, mis fantastilist näitemängu tuli pealt vaadata, kus mõistusel ei olnud suurt ellujäämisväärtust!: *Käskluseks muusale./ Labidas puusale!/ Püsti!/ Pikali!/ Õppus käib ikka nii./ Mõistus? Mis sellest,/ kui rakku ta hõõrdub?/ Korralik sõdur käsust ei võõrdu./ Kasarmubeaolu nõuab./ Marssida! Pidada lõuad! (Suur dressuur on kurja juur).*

*Ei hävi mõte, varjav elu seemneid* — sellise pealkirja pühendab Poeet Ossip Mandelštamile või nagu ta, taas ühest venelasest (seekord mitte Andrei Rubljovist) ajendatuna, ütleb *Väikeses lüroesses: Mõtete jõuline jõgi voolab läbi rahva ja ta saatuse.* Kuid need väikesed sümpaatiavaldused (või isegi suured — Jessenin!) olid muidugi tühiasjad ringsibavatele sekretäridele-usurpaatoritele. Tööraha truudele luulevalvuritele jäi Alliksaar alati ametliku poesia — *mökitlejate ökonomia* — ametkondlikuks õudusunenäoks, tegelikult muidugi luule reaalne — ja mõistatuslik — kese olles. *Aga olnu ei hävi,/ sest et mälu ei kao,* seisab Alliksaare hauakivil Ropka-Tammel. Mäletatakse, mäletatakse... järelikult on kõik teada ja arvestatud. Ütlematagi üteldud. — *Ecce tacent voces hominum* —

Ajastu metafooridelt keele juurde libisedes tekib küsimus, kuidas saada kontakti luulega, kui keel, mida luules kasutab nii erakordne mõte, erineb oluliselt meie — tavamõtlejate — omast? Kui reanimese igapäevajutt käib keelekonventsioonide kindlal alusel, siis Alliksaar säeb jutu algusest (vabavärsi-eelsest ajast) saadik konventsioonide rikkumise liikuvale liivale: *Kes suudaks püsida, kui ta ei tajuks,/ et teda toetab rabe, liikuv liiv? (Pilgud punuvad püüniseid).* Kordumatuid keeleolukordi dikteerivad libedad luuleluided on tema tekstide liivakastiks. *Sest Liivale ei jää jälgi,/ liivale ei kasva rohtu,/ liival ei püsi prahtki paigal./ Liiv on ikka puhas/ nagu lapse hing,/ valge lõuend,/ millel elu pole veel ilmutanud oma jälgi./ Kaks kiiresti kattuvat jälge liival ei kohtu kunagi (Kas liiv on viive kaasa viiv?).* Luuletaja rajab oma jutu liivale. Liivile. Teeb toa tuule peale, maja marjavarre peale.

Alliksaare teksti keelelise ilme näivast juhuslikkusest hoolimata ei ole seal sügavuti midagi kogemata. Kuigi tema meetodiks on silbi-, sõna- ja lausetoorme transportimine kalambuuri- ja paradoksimasinasse kõla-assotsiatsioonide juhulindil, käivad selle ulmavabriku kõik tooted ükshaaval

läbi operaatori kullipilgu alt. Meister otsustab, mis läheb praaki ja mis müüki. (Tõsiasi, et see raamat sisaldab käsikirjade seast ka lõpuni viimistlemata osi, peaks neile luulesõpradele, kelle arvates tõeline *Dichtung* ongi varjul just säärastes kandilistes tompudes, pakkuma erilist leiulõbu.)

Lint sõidab muidugi mitu (näiteks kaks) korda, mõndagi (helilist) lisades, mõndagi (helitut) hüljates. Kõlade sepapaja *Kill ja kõll! Kõll ja kill! Lill ja völl ja pill!* (*Akrobaatiline etüüd võitluseks väsimuse vastu*) on alliksaarelikus kompositsioonis küll ülioluline, kuid mitte eesmärk, sest selle ülesandeks on toota tähendusi. Kõla võib olla — ja enamasti ongi —, aga tähendus peab olema! Kuid tähelepanu! Mitte üks tähendus, vaid vähemasti kaks, mis kokku annab veel ühe tähenduse jne. Ühel tähendusel ei ole luules mõtet. Mitmetähenduslikkusele ei ole jälle selget mõtet. Kuid see ei tähenda midagi! Tõde ongi sageli iseenda vastand, st vale. Seega tuleb öeldu ümber ütelda — ja veelkord, ja siis veelkord... Öudne!

Proua Linda meenutas, et Arturil oli lõbus komme kinnitada risti vastupidiseid asju äsja enda poolt seltskonnas üteldule, sellega kõiki üllatades. Ennekõike peab olema Paradoks, vaat mis: *Eksivad need, kes arvavad, et elu on tühi töö/ Õigus pole ka neil, kes omistavad talle mingi otstarbe/ Poolel teel tõeni on vaid need, kes ei tiku arvama, et nende arvamus nendest arukamaid millekski kohustab/ Inimesed ei saa korruga tajuda kogu tõde/ Sellepärast pakutakse neile selle pisikesi kaubaproove/ Tõe enese tarvis aga võrdub iga mõiste oma vastandiga:/ kepp koeraga,/ allabeitmine pealtpildumisega,/ äraütlemine järelerut(t)amisega/ ja tubli suutäis sihvakaid sõnu mõttega, mida oleks/ võimatu väljendada/ Väheke vapustusi on hingetaskaalu huvides vaieldamatult vajalik/ Ükski viisakas inimene ei jäta oma põhilisi ja paremaid/ patte teiste sooritada (Olematus võiks ju ka olemata olla). Ka käsikirjad jutustavad seda: nii mõnigi kord muutub paberile pandud mõte uues teises eelmise vastandiks. Oli näiteks alguses pealkiri *Libtne nagu tõde*, meieni jõudis aga tekst *Saab siis tõde libtne olla!? Võta siis kinni, kus on tõde, ega ometi mitte kuskil vahepeal?**

Sõnarikastuskammivabrikus toodavad tekste seos-valik-töötlus-ahelad; sõnastamata aksioomide ja tuletusreeglite süsteem võimaldab isikupäraselt tõlgendatud keele juures järeldada kõige üllatavamaid teoreeme — nauditavaid värsiridu. Näiteks: *Nabkhiirtest bead nabka ei saa/ Ämblikuvõrguga ära katsugi kalale minna!/ Ärritad enda ilmaaegu üles/ Allatulekuks ei ole*

*midagi, ei redelit, ei/ langevarju (Morbiidseid maastikke)*. Teravapilguliselt nauditavaid, sissekodeeritud valikuvabaduse tõttu Kunstina vastuvõetavaid. Jah, kõik võib ju olla, aga ikkagi — värsid kui teoreemid, aksioomid kui poetika!? Ei, sellega ei ole me harjunud, see on meile liig! Kas ei saaks seletada kuidagi kunstispetsiifilisemalt, hingelisemalt? Milleks see jäik positivism, *Vana hea Prokrustes-ase (Suur dressuur on kurja juur)?*

Kadunud Rein Sepp — Luuletaja õpetajaid —, Boris Kaburi tõlgitud Walt Whitmani *Robulehtede* hiilgav kommentaator, Rilke tundide kaupa peast tsiteerija, ütles: „Alliksaarel on kõik apteegikaaludega kaalutud!” Mõelgem järele. Teda võiksime uskuda. Et kõik on mingis mõttes mõõdetud ja rehkendatud — kogu oma vabas voogamises. Et iga häälik igal hetkel on tellitav tema kohal kõlaseoste haaratavas/haaramatus ookeanis. Alliksaarelik vaba vabavärs, kas tõesti?! See on šokk, justkui raamaturiul oleks pähe kukkunud. Kohata arvestust seal, kus seda kõige vähem kahtlustaksime, see näib kohatuna. *Kui palju harusid peab olema jõel, et ta oleks haruldane? (Saab siis tõde libtne olla!?)*

Tegelik elu jättis Poeedi kõhu sageli tühjaks. Tegelik elu — *O Di immortales!* — ei armastanud teda. Ta pidi liiga ruttu lahkuma. Vaimuelus on kõik vastupidi. Vaimuelust ei lahku Alliksaar kunagi, ka hiline misega mitte (erinevalt põgenevatest jumalatest). Neid hõrgutisi, mis tal vaimses elus pakkuda on, ei jõua keegi silmadega ära süüa. Oleme kutsutud koju ja külla pidusöögile Pompösse Metafooripillaja *pillavas pilliroos*. Mida pakub meile sealne Ülemkakk? *Too kokk ei olnud Cocteau/ Ta luuletas aimult luudest ja luuderobust/ Kas kotletid on kasulikamad kui sonetid?/ Rotte ei söö hotentotidki/ Loti naine soolasambana ei saagi näha, missugused lotid/ maalib kukkedele Marc Chagall/ „Nachtigall” (Deliriium delikaatsete deliktidega).*

Alliksaarelik keelegurmaan ei ole ibsenlik isa, kes pidusöögit tulles toob lapsele kaasa ainult menüü, ei, tema ei jäta kedagi nälga. Ta pakub alati head ja paremat, nii lookas laudadelt ja rikkalikult, et oht on kaotada maitse: *Vaata, kui paljud peavad paska pasteediks! (Kubu küll, kubu küll, ubh!!!)*. Nõrgematel argonautidel võib selline prassimine esile kutsuda ohtliku okserefleksi, mida eriti võimendab loksuva luulemere okeaaniline tunne: *Laevu sigineb ja ligineb, kandes taltuvaid tõbesid pardal/ Igal pool on voolamine/ Igal pool on alamõõdulisus ja ülesoolamine (Sadamas, sadamas)*. Katsugem, maa soolad, siiski edasi seilata keelevürsti kulinaarsest keelevürtsist täitunuinagi.

Kasvõi Ahabina hambad ristas (või varnas!) musta melanhooliaga valget vaala jahtides!: *Noad säbviivad ja veri viskleb vihaselt./ Elukate lõuad on labti./ Elukate hambad on irevil./ Veri purskub ja lahustub vees./ Ambra sulab ja lahustub lõhnades./ Ärge kabetssege käselotte!/ Ärge haletsege neid, kelle hinge vari on ball!/ Ärge takistage tõde torkimast teadvuse vintsket ja vettinud säsi! (Morbiidseid maastikke). Sambad on igavesti samad ja hambad, mis neid närvivad (Tule, kuula, kuidas kumisevad uned).*

Poeet valdab mehhanisme, mis tõukavad keelt senistest piiridest välja sopistuma; tekkinud sopid uurib ta ise esimesena läbi. Küllap lapsepõlves isa ja ema kurtsid, et poiss on suur kolaja. Meie kolame tema järel, lootes leida tekkinud uretest helmeid, mida tema võibolla ei märganud (viimases me eksime, ta lihtsalt ei krahmanud leitud endale). Nendeks uuteks keele-soppideks on seniütlemata fraasid ja laused, mis ulmavabrikus stantsituina saavad esmakordse olemise ja tähenduse. Ja selle kaudu mingi võimaliku osutuse. Kõrgema Vaatepunkti jaoks võiksid sellise mängu tulemused hästi ennustatavadi olla, kuid kes valdaks seda punkti, kes kõneleks nii Kõrget Metakeelt? Tuletatud teoreemid on ootamatud ja ebatavalised — täis heuristilist hermeneutikat —, kus keele piiridest üle astudes avastatakse, et ollakse ikkagi keeles edasi, piiride lihtsalt plastiliselt laienedes.

Meid — tavalobisejaid — kurnab, kuid karastab see lingvistiline külm dušš. Keelerästaist allarippuvad värsid läbistavad paljusid koljusid nagu kevadised jääpurikad. Peale pealtpoolt ühinemist mõne sellise piklikuga tunne, et oleme midagi otsustavalt juurde saanud: põhitähendusena lisatähenduse ja lisatähendusena põhitähenduse, kokku terviktähenduse selle seni-veel-mitte-tähenduses. Saa siis sellest aru, kuigi see näib lõbus olevat! *Praegugi veel puruneb naeru purikaid mu vurrudes (Lausus midagi lainjat ja lenduvat, olles kabetsusväärselt labenematu ise).* See ongi metafoori tüpologia, kainikute ühishaud. *Navigaatorite kõrgem navigatsioon, Kalamaja kalureile vaevalt järeletehtav: Helendav pööris me vööris viib meid läbi karide/ murdjakarjade murdude./ Põrm ahtri lahtris ei huvita meid põrmugi./ Elevandid vantidel ja albatrossid trosside küljes,/ me forsseerime mõirgava vee (Prelüüd rüütliirüüs ehk Kui tülpid, ära tee väljagi). Pööris me vööris. Ahtri lahtris. Albatrossid trosside küljes...* Muusika? Foneetika? Heli(kõrva)hargi hingeelu? Ah, *kui tülpid, ära tee väljagi!*, hakka parem riigiametnikuks: reklaamiagendiks, kohtutäituriks, dekaaniks...

Ohtlikud tendentsid ei kohuta meid. Jääpurikatesse suhtume me külmalt. Rippugu nad trosside küljes kasvõi jaanini. Mistahes *tumedad tüübid (arvatavasti poliüübid) (Kes mängib masti, saab purje pealekauba)* võivad neil ksülofoni mängida, et Mozartile külmavärinaid tekitada. Neilgi on oma tänulik publik: *Mastidel kiiguvad ahvidekarjad/ ja peksavad sabaga takti (Ulmfantaasiasid).* Sellest säravast tunnetustunnist me kehtestame üksinda *täiskuuööd./ Mis sellest, et, rauk, sinu rusikas range meid selle eest kuklasse lööb! (Fragment lauakõnест totruse juubelidineel, mis korraldati siis, kui selgus, et peiesid pidada on veel vara).*

Keelega me osutame (enamasti mitte sõna otseses mõttes) asjadele, asjade suhetele, pähe tulnud mõtetele. See on suhtlemine. Et olla asjade esindajaks ja suhtlemise vahendiks, peab keel ise olema kuidagi osutatud, ette tõugatud (nagu muusikute kehaosad kontserdil või teletöötajate saatet iseendist). Et osutada välisele, peab keel esmalt enesele osutama. Keelel tuleb end tutvustada kui osutusvahendit, ta peab selgitama kasutajale oma kasutusrolle, näitama oma (läbipaistvat) nägu. Tavakõnelejad vaatavad tavakeele eneseleosutamises läbi. Metafoorne kõneleja vaatab aga kõigepealt keele sisse, enne kui asub keeleväliseid punkte kinni naelutama, sest metafoori ülesandeks on näidata keelt kui osutusvahendit. Metafoor on nartsissist (või *paberist mimoos*), kes naudib iseennast omaenda allikasilmade peeglis, togides selle kõrval kord tüdinuna, kord häbelikult ka asju, millele ta vihjama peab. *Nagu vari, nagu vilge, nagu vihje mööduvad kolm kala/ üksteisest aimuse kaugusel ja kobe tekib empaa-tiline kolmkõla./ Sealpool seda sini-sinise saatusega tähte tulen tagasi ja/ tasun oma võla (Aduwik (lembelaulude liigist)).*

Alliksaar on metafoorne ülimal moel ja enamgi veel. Enamasti teeb ta vaid näo, et osutab millelegi siinses maailmas. (Tekstisiseses võimalikus maailmas on muidugi kõik vastupidi.) Tegelikult konstrueerib osutuse *post dictum*, see on teisene, abstraktne, eeskätt lõbualdis; päriselt meeldib talle osutada pigem keelele ja mitte asjadele, keele tähendustele ja ehitusele. Mida enam ta rikub keelelisi kokkuleppeid, mille tulemusel muutub nähtavaks nii rikutud reegel kui ka sellega mängimise piraatlik mõnu, seda rohkem ta keelt näitab. Ta suhtub keelesse nagu ühiskonna heidikusse (mida see tollel ajal ju oligi), pildudeski seda nalja heites nii ja naa: *Pärdikutopis viskab hundiratast./ Hunt on vibast hull, kuigi ratas jääb alles (Kata-stroofe).*



Kõigest vastutusrikkam on mäng: keele kõlaga, struktuuridega, tähendustega. *Haldjad mängivad balli palli (Mõned teed on jäänud meelde).* Kuid mäng nagu ikka kipub sageli tõsiseks kätte: *Viulid mängivad./ Nad mängivad elamata ehudega./ Nad mängivad mälestuste valuga./ Nad mängivad ulmade bukkumise meeleheitlikku mängu (Kata-stroofe).* Erinevalt teda suurepäraselt täiendavast Ain Kaalepist ei harrasta Alliksaar eriti tegeliku maailma asjade läbitorkamist. Asjadele osutamine (sageli vaid lõbutsev) järgneb tal lihtsalt keelelisest eneseleosutamisest, nii nagu vältelises regivärsis pööratakse pearõhulise silbi pikkuse esmase arvutuse juures vaid teiseselt tähelepanu rõhule. (Loomulikult on rõhud alati olemas, kuid neist ei tehta värssi. Seetõttu ei tohiks esineda ka skansiooni kui nähtust, on ainult pika ja vastanduva silbi voogamine. Miks aga skandeeritakse? Sest tänapäeva „rahvalaulikud” tahavad regilaulu laulda silpõhuliselt ja mitte üksi välteliselt). Erinevalt Kaalepist ei ole Alliksaar loonud otseselt kvantiteerivat luulet, tema seosed rahvaluule poeetikaga on aga väga sügavad — alliteratsiooni ja paralleelismi meistrina.

Alliksaar keskendub keelekasutusele ja mitte keelega maailmale osutamisele. Keele kasutusreeglite seas tolmutes, väljendeid ebaharilikesse rollidesse (unustatud või seniolematusesse) sundides toob ta esile keele siseehituse, demonstreerib keelt eest ja tagant, seest ja väljast, ülalt ja alt, mikro- ja makroskoobis, ajas ja ajatuses. Selleks, et läbinäinuna puudutada ja siis kohe uuesti hingestada keele häbelik mimoos, mis varjatuna tuksleb kuskil varjulejäämatutes. *Mu paberist mimoos, kui palju sa maksad?/ Kui hind on endine, siis panen su nõõpauku./ Luiged lendavad lõunasse ja Ledal tuleb leppida/ kohtlase- ja kalgivõitu kalkuniga./ Keegi kõbatas nii kõvasti, et kokkub ja kargab püsti./ Ta pulss peksab hullupööra./ Keda, ei ole teada (Realistlik sügismüsteerium).*

Keelitatuna keele poolt tarvitab Luuletaja keelt keele enda pärast, sest too tahab tarvitamist ja igatseb Peremeest. Tõelise Emakeelekasutuse dialektilise taustana kasutab ta kui Keele Peremees nõukogude aja narri loosunglikku keelepruuki, viimase nurikasutusele vastandades poeetilise purikasutuse ehk päris keelepärasuse. *Sodoomia vastu soovitatakse sooritada soodakuure./ Püügid piiksumad rahulaule ja saadavad aegsasti välja labingluure./ Mõõdub nokastunud nokkelajas ja meenutab äsja ajalehes/ nähtud*

*portreed./ Viienda majavalitsuse piirkonnas toimub homme koosseisuliste/ majavaimude kohtumine ajavaimuga. Ettekandega rahvus-/ vabelisest olukorrast kuu peal esineb seltsimees Domavoikin (Kes mängib masti, saab purje pealekauba).* Vene ajal kägistati emakeelt (vene vaim ei salli emasid). Keele kramplik normeerimine oli reaktsioon sellele, olles samas üks stalinismi varjatud vorme. Vabavärselased valisid vabaduse idee. Ei olegi veel selge, kes keda vägistas ja häbistas? Kuigi võitlus oli ränk, nokauti ei olnud, vahest ainult punktivõit, ja kas on ikka teada, kes, mille alusel ning kelle kasuks luges punkte? *Vägistatu tõuseb võikalt irvitavalt voodilt/ ja leiab, et ei olnud vigagi./ Siis teatab ta, et tegi nalja./ Sugulased ja tuttavad tulevad teda õnnitlema teravmeelsuse pubul/---/ Üksteise julmusest saavad inimesed julgust./ Üksteise õudusest saavad inimesed jõudu./ Üksteise alatusest on inimsüdametele raamid valatud (Realistlik sügismüsteerium).*

Keele Peremehena loob Alliksaar keelele uue suupärasema keskkonna. Wittgensteini järgi uue maailma, sest keele piirid on maailma piirid: *Teeksime uue maailma, mitte vähem hullu kui tänane ja mullune (Delirium delikaatsete deliktidega).* Nõukogud nägid igasuguses vastandumises punasele tegelikusele hullumeelsust. Täielik vastandumine ideoloogiliselt kontrollitavale keelele oli seda nende meelest eriti hullul viisil, kuigi samal ajal ei saadud luuletaja tükki mitte kuidagi lahti kangutatud oma pärahegelliku maailma-vaate küljest. Jäigi pinnuks silma torkama. Kuid ega ullikese põlvelgi viga ei ole, vaevalt et see Alliksaarelt tükki küljest ära oleks võtnud. Vangilaagrites tegi ta isegi jõupingutusi, et talle ikkagi poliitiline süüdistus leitaks (sealt ka mitmed legendid tema seiklustest Euroopas ja Saksa sõjaväes). Miks ka mitte hull olla, see on isegi tore, sest *Hullusel on oma huumor./ Toirusel on oma loogika./ Meeletusel on oma moraal („Santa Maria”).* Seegi on ju mäng, kus *Hullgi olla on parem kui olla null või tark karkudel (Kata-stroofe).*

Suur Imik ehk täävitabuja hüpnotiseerib kuulajaid oma lauluga. *Silma- maagia ja kõrvahüpnos ja keelefastsinatsioon ja/ sörmesugestioon ja ninatelepaatia (Mis kuulub kõigile, ei kuulu kellelegi).* Lummatud hulkaadena bulgume koos temaga *galaktilisel kalambuurmaanteil (Aduvik (lembelaulude liigist)).* On see alles uskumatult ulakas ruumimatik — läbi aja, kiviaegsete riistadega tulevikus ja kaasaegsete sõidukitega minevikus seikleb: *Hing kuulub auklikuks nagu eelajalooline automootor./ Pole viga — me kibutame edasi tulevikupuust tüvest voolitud kannu (Kubu küll, kubu küll, ubh!!!).* Aga kas on

see ikka nii kindel, et seikleme kosmostes, või me ainult arvame nii, nagu juhtub ka reisihimulise kärbsesega nõukogulikus rongijaamas: *Kärbes kõnnib mööda sõiduplaani ja usub, et on Bergenis ja/ Berliinis ja Bakuus (Kuhu küll, kubu küll, ubh!!!)*. Tavakärbsel tema tavamõotkavas (olgu see kärbes kuitahes intelligentne ja mõotkava kuitahes mõodukas) kasvab alliksaarelilik ruum üle pea. Võib ju unistada universumeist ja antimaaailmust, kuid tumeda džungli puu otsast (kus *Kõidavad liaanidega ahvid oma ohvleid*) oleks mõistlik enne ikka alla tulla: *Kui sa olid alles ahvatlev ahv/ ja mängisime mangroovjuurestikes/ või paaritusime bambusparvedel/ ja kammivabrikute asemel kiikusid kookos-salud,/ oli meil mõneti mõnusam (Kevadine kõnelus)*. Metafooride ogalised ohakanutid tolknevad pulstunud kõhukarvade küljes, kriiskav sümfooniline keelepatrik mässib ohvri kinni nagu ämblikuvõrk. Keele kleepuv võrgu- niidistik — see on sind ahviv koordinaadistik!

Skeptik hakkab vist arvama, et Alliksaar ütleb, mis sülg suhu toob? Miks peaks keel kleepima, imestavad jäätisepabereid krabistavad lapsed? Aga küllap seepärast, õpetab keeleteadus, et keel eritab sülg. Keel on sügavalt ja olemuslikult seotud süljenäärmetega. Kuid sülg — see on toitumine ja erootika. Sülje eritamine on iga imetaja kohus, näiteks piima eritavad neist ainult pooled. *Mina olen imetaja, kuigi mul piimanäärmed puuduvad* tõdeb ka paljust ilma jäänud lüüriline mina *Ootesaalis*. Söömisest oli juba juttu, kuid keele külgekleepimine on loomult ka erootiline. Erosel on Alliksaare luules mitmeid ilumusvorme. Mõnikord piilub ta häbeliku vanurina murueide tütreid (nagu keni Annisti omi): *Igavesti noored baldjad hüplevad heinamaade udus/ Igavesti vanad baldjad tõmbavad piipu ja piidlevad nende pihtade saledaid/ siluette (Noorkuu)*. Teinekord on tema nooled jõhkralt penetreerivad nagu nüri väits tuld küsiva päti käes: *Su puusade juuspeen juga tungib teadvusse nagu hiina piinanuga (Kes kompab kuud, peab ahmelt aevastama)*. Erose huvides on tekitada beebisid, et ohvrite järjepidevus ei katkeks. Erose suhtes ei maksa hellitada illusioone, ta võib küll osutada freudistlikult loovaks, olles aga samas pavlovlikult hävitav ja ablas: *Olen mõõganeelaja, kelle kobutavat nälga ei saa kustutada kogu maailma/ taskunoad/ Mis sellest, et ma iga päev tapan tosina,/ kui ma iga hetk äratan ellu müriaade! (Lõpetada lauspilevitamine!)*

Eros ajab pinevile Flora ja Fauna, ta lakub üle loomad, erutab taimede tolmukaid ja mugulaid: *Nähtamatud nurmkanad nokivad ohtude rohtu/ Nugised ihuvad tugevaid nuge. Kärbid kärbivad kärbiseid/ Hiilivatel luide- tel liugleb näljase hääletuse kull/ Kõik on pinevil, isegi lill, millel ei ole mugavaid mugulaid/ ega magusa tipuga tolmukaid, mis võiksid hilineda/ Kevadeis erutab elu eriliselt. /---/ Ära tee mind soolasambaks/ Ma lasen end niigi lammastel lakkuda/ Muud ju mul polegi neile pakkuda/ Lakkugu nad mind või rakku/ Kubugile ei poe ma paku! (Kiiri kiirelt kaduva tagant (Kirena kiire kiire kiri)).*

Juba antiigis eritasid keeleerootika lilled oma jumalikku nektarit (ja ambroosiat), muud ei oska nad ka tänapäeval (nad on kohutavalt ajast maha jäänud): *Mõni maastik on nii lame, et häbi on tülpidagi/ Mõni veestik on nii tume, et hirm on uppudagi/ Millele sa viitad oma puusade kärtsitu rühiga?/ Kaks lõvi ei saa ühest antiloobist söönuks/ Mõni lõvi ei saa ühestki antiloobist söönuks/ Ükski antiloop ei saa kõikidest maailma lõvidestki söönuks/ Oska olla kurb oma kustuva vulkaani pärast (Kevadine kõnelus)*. Kas peitub ehk tungielus Alliksaare luulesaare salajane Allik-, kas kihutab kuum kiim tema kuulsaid kiigelaule: *Su rinnad labkivad meie juurest nagu rümpilved, et veel kellelegi/ olla imede värskeliks allikaiks (Seraafiline serene- naad)*. Miks jääb siis, pärgli pärast, sellest suhu nii lääge maitse?: *Mäletan, see oli siis, kui ahviajuga atleet mu kosis, ja et olin nägus/ tütarlaps, põhnud mul põhjust punastada/---/ Ükskord pühendati mulle poeem, mis maitstes nagu lillkapsaleem (Kõigest vastutusrikkam on mäng)*.

Kuhu oleme me eksinud? Kes laotas meie peale logorröa loori, halvab meie hinge, võlus vaimu? Keegi salasilmamoondaja, panegüüriline psühholoog? Mis erootika — see on ju paroodia! See võib ju mõne higisekski võtta, siiski ei lahendata nii Alliksaare luule saladust. Külma teater alles tuleb — Tali! —, lavateksti andmises õige vali: *Kallim, kas ma väärin laitust?/ Igauks, kes nii küsib, väärrib kiitust!/ Kallim, kas meil on kergem, kui koos külmetame?/ Meil ehk mitte, aga külmal küll! (Introspektiivne maskeraad)*.

Troobid nagu ahjuroobid tõukavad sõnasütt keelekoldesse. Nende meetodiks on *Modus Tollens*. Metafooride nagu *Semaforide kiiskavad sigareti- otsad viipavad väsimatult ja käskivalt (Ootesaalis)*. (Kas nemad pooldavad *Modus Ponensit*?) Raudteelase poeg kasutab neid liiklemisel (poetiliste järelduste tegemisel). Söeta sureb rong välja. Semaforita sõidab ta rappa.

Esiteks: Luuletajal ei õnnestu metafoori vältida, metafoor on niikuinii. Teiseks: kas on meil mõtet õli tulle valada, et Poeedist veelgi poeedim olla? Ei ole jah mõtet. Kes pakuks aga meile sel juhul metafoorideta metakeele, kirjandusteaduse, mis ei oleks ainult kirjandus, vaid ka teadus? Kuidas luua selgus selles asjas, leida *Staatilis-ekstaatilis-pragmaatilis korrelaate, mis annavad mõnedest asjadest ülevaate*? Hea ajaloolise ülevaate alliksaarelikust ajaloost mõistavad kindlasti esitada tema ajakaaslased Andres Ehin ja Henn-Kaarel Hellat. Kas nad teevad seda? Kes rajaks aga sihid tema luule piimjasliinjasse džässidžunglisse, kes õpetaks džentelmenlikult käituma ses patravas priskes padrikus, džiiibis džinn, džiinid, džuudovöö ja džunglilillede välimääraja? Kuidas vältida vihma vihmametsas ja öökulli (Emajõe) Ateenas?

Alliksaare teksti tõlgendus ei nõua tingimata metafoorset metakeelt või sünteetilist lähenemist. Tema teksti kolossaalne keelemets — lihasõõja lill! — on kahepalgeline Janus: selle teine pale, mille ta peale (risti)löömist lahkesti ette keerab, on analüütiline, vormirange, matemaatiline. Tema luule teine uurimistahk on analüütiline. Ta on analüütikale väga vastutulelik autor, pakkudes erakordseid võimalusi loogikat kasutavatele meetoditele. Siiski, nende vihmametsade ees ja taga leiduvatel underlikel sonetiluhtadel me suurde analüütilisse piirkonda veel hästi ei kuulu. Alliksaareliku vabavärsiga aga just.

Keelefilosoofia jaguneb lauseõpetuseks, tähendusõpetuseks ja tegevusõpetuseks. Süntaks uurib keeleühikute omavahelisi suhteid: kõla, grammatikat, lauseehitust... See seab objektiks Alliksaare värsi musikaalsuse ja selle kiitmise: *Surr-surr-surr käib lennukate avalduste oinaluust vurr (Olla nõudlikum kui nõutakse...)*. Muusikast tema puhul on palju räägitud, tekkinud on müüt Alliksaare teksti helilisest esmasusest. See on *traakiamaagialik* kiht, mida eriti ja õigusega armastab sirnata Ilmar Laaban. Sama lummatud — vaevalt et tülpides — oleme alliksaareliku tuletusõpetuse ja lauserütmi suhtes: *Iga maja ei ole majakas, / iga kaja ei ole kajakas, / iga kasu ei ole kasukas. / Miks peaks vasarat hoitama tingimata vasakus käes?! // Kõik kollad ei ole kollakad, / kõik jäärad ei mahu ühele jäärakule, / kõik viisad ei ole viisakad. / Mõnikord ei piisa paarist piisast. // Kas kirpudel on kirgi? / Kas kiimidel on kiindumusi? / Kas kanad kannavad kannatuste kannuseid? / Kas ussid usuvad millessegi? (Prelüüd rüütlirüüs ehk Kui tülpid, ära tee väljagi).*

Igale vähegi tõsisele tähendusfilosoofile on need keelekasud kõige mõnusamad keelekasukad. Nad hoiavad sõnajalad soojas ja peakäänded külmas. Et saaks arutada selle üle, mis juhtub, kui enne üteldakse ja alles siis mõteldakse ning tehakse seejuures tegelikult kõik vastupidi. Et kas kellelgi on selle peale midagi kosta või ei ole: *Mõistus on piiramatult piiratud. / Ta on veel mitte sündida suvatsenud maailmadest pilkaselt läbi kiiratud (Eleegiline ditüramb dialektilise analüüsi elementidega)*. Saab — arvestades piiratud mõistust ilmselt vaid väga kitsas ringis — arutada, kuidas lausungil ikka õnnestub luua kontekste, ilma et komi ei langeks koomasse; kuidas propositsioonidest punguvad võimalikud maailmad maailmapuu võras, mille lehekroonist — kord rohkem, kord vähem — paistab ühena teiste seast välja ka meie maailma pisike tõru. *Põlise tamme tühjas tüves valvab isetu isaökull ja mõjustab/ oma isuäratavalt iseäralike mõtetega alles sündimata/ maailmade möödumist (Välkvisjon)*.

Olge ettevaatlikud tammeoksal kiikudes, et ei juhtuks nii nagu *Kiige-laulus*, kus *Vastsündinud maailmad purunevad, lõhkedes nagu labkkõlad*, sest siis võib juba hilja olla: *Näen uppunud maailmu unistusmerede põhjas (Õnnetus ei hüüa tulles, aga kas ta minnes hüüab?)*. Ei aita siis enam palved ega muu, jääb üle vaid kahetseda (sest parem ei kardetud): *Meie loojuvate akende taga laius leplikult labustuvaid/ maailmu, et taastekki-da teisal ja teistmoodi (Ikka veel niriseb palveid tubisev-beitlikku tubka)*. Jäägem ikka realistideks võimalike maailmade ontoloogia suhtes! Neid eksisteerib! Kui te neid mujalt ei leia, siis tuhnige oma *pulstunud parukaalustes*: on olemas *haihtumatuid helisid ja mõtteid, mis mabutavad maailmu (Improvisatsioon harfil)*. Hea mälu korral võite nad üles leida: *Õide pubkevad kadund maailmade luud. / Kel mälu on, mäletagu! (Labkusid, kui loojus kuu)*. Igal korralikul perekonnal on riidekapis mõne võimaliku maailma skelett.

Jaa, võimalike maailmade semantika! Formalisti maiuspala. Sattusime taas sümposioonile! Kas nüüd saab otsa troopide troopika, jõuab kätte figuuride fiasko? Maha ähmane kujundlikkus, elagu loodusesäpendus (eesti keeles täppisteadus)! Mida teeb üks keelefilosoof, tõeline fregeaan, kohates eituse eitust väites: *Ei ole hetke, kus keegi ei tunneks end tapetuna (Kubu küll, kubu küll, ubb!!!)?* Jaa, rõõmustab tema meel, täis pidulikke vaimseid emotsioone, see on eituste abil väga huvitavalt väljendatud jaatav lause

„Igal hetkel tunneb end keegi tapetuna”. Formaalne kujuga ( $\forall t$ ) ( $\exists x$ ) ( $x$  tunneb end  $t$ -s tapetuna). (St igal ajahetkel  $t$  leidub  $x$ , nii et see  $x$  tunneb end  $t$ -s tapetuna.) Seda võiksime vastavalt kvantiseerimisreeglitele väljendada ka järgmiselt:  $\sim(\exists t) \sim(\exists x) (x$  tunneb end  $t$ -s tapetuna). (Ei ole olemas sellist hetke  $t$ , kus ei kehti asjaolu, et  $x$  tunneb end sel hetkel tapetuna.) See ütleb nii mõndagi eituste struktuuri kohta eesti keeles. See ütleb nii mõndagi Alliksaare lausete ehituse kohta. See ütleb ka seda, et Alliksaar on keeleteadlaste kullasoon, loogikute lootus ja matemaatikute maasikavälu. Aga pealkiri *Olematus võiks ju ka olemata olla*, mis sellest saab? Teeme temaga niiviisi:  $\diamond \sim(\exists x) (x$  on olematus): on lubatav, soovitatav või võimalik, et ei ole nii, et eksisteerib  $x$  ja see  $x$  on olematus. Õige!

Semantikaga sama võluv probleem on Alliksaare luules pragmaatika — keelekasutus. On ju iroonia ja metafoorigi tähendus eeskätt kasutamise küsimus, kui kõneleja vastavas kõneolukorras annab tavaväljendeile isikliku sisu. Ta küll tõukub väljendi sõnasõnalisest tähendusest, kuid eemaldub sellest erilise kasuks. Tähendus on kasutus, jõudis arusaamisele Wittgenstein; Austini kõnetegude ja Grice'i vihjamiste teooriani jäi sellest veel mõni samm. Metafoori metafooriga nagu kurge kirvega ei püüa. Parim, mida nii saavutame, on metafoori metafoorne ümberütlemine, *circus vitiosus* — metafoori haake viskavat jänest tuleb püüda pragmaatiliste paeladega: *Aitab jälgedele jäljendamisest./ Aitab vaikuse väljendamisest./ Aitab keskmise-kaliibrilisist kuparkuklalisist kupeldajaist/ ja kupulaskjaist./ Kubu sa jälle lipsad, jubuse judisev jänes!./ Sinu, narri, nabast saaks ju palju naljakalt pehmeid pastlaid./ Ma kasutan kasulikult kõiki su kohti./ ainult sabaga ja nabaga ei oska mitte midagi peale hakata (Kindlameelse kinglooma kimbatus kingapoes).*

Metafoori analüüsimisel ei jõua kaugele kingapoe psühholoog või jänesehaakide semiootik. Redel, mille Wittgenstein peale tarvitamist ära viskas, ei olnud heliredel. Hurtade eest pageva jänese jäljed ei ole tekst, sest nad ei erita tähendusi, küll aga adrenaliini. Jäneseljäljed võivad tekst olla vaid metafoorselt, teise looduse kontekstis. Teiste läbikukkumise korral tuleb taas käised üles käärida pragmaatikuil — on alles külakurnamine! —; ning jäägu teistele vaid jänku saba ja naba, kui teomehed kord jahile lähevad oma jänesenahka pastlates. Jätmata maha lõhnu ja jälgi. Kõige laabudes, saagiga kindlasti koju saabudes. *Kõlab naer./ Kõmab naer./ Kõva naer./ Istume ja ootame./ Kütid kihutasid varabommikul ulmametsisse./ Varsti*

*peaksid nad olema tagasi, kaasas bulk ulukeid./ Me tabame neid piksevar-dais praadida./ Kütte muidugi (Päikestepillajad).*

Jutt jäneseljälgede tähendusest saab olla ainult kujundlikult üldine. Et teha puupeadele (Pinocchiotele) puust ette. Tegelik jaht käib ju vaimuelu virtuaalsetes metsades. Küll seal leidub alles herneks hirnuvaid isahirvi! Või teisi taolisi: *Gasellid galopeerivad läbi maailma kõikide maantekihtide./ jättes järele karujälgi ja paleontoloogide pabameelt (Seraafiline serenaad)*. Akadeemilised jäägrid jälitavad kujutuslikke ulukeid, nende huvid kanduvad seelikuveerestki kõrgemale: „Lugupeetud magistrant JR473(a). Vastavalt rektori käskkirjale on Teie uurimisteemaks *Koomiline A. Alliksaare loomingus*. Võtke oma ülesannet tõsiselt, et taas üks väitekiri ei jääks kaitsmata. Sellest sõltub edaspidi kogu projekti finantseerimine. Allkiri. Kuupäev.” *Algab ajujaht ajudele (Hetkede surematus)*. Aga meie, *me lipsame tagasi öö urgu ja jääme jäljetult kadunuks (Kes kompab kuud, peab abnelt aevastama)*.

Uurides kasutust, ei ole me enam keeles, vaid vajume keele koorikust läbi keelevälisesse reaalsusse. Kontekst on küll osa jutust, kuid ei ole keel ise. Kontekst on aeg ja koht, isikud ja nende kõnetead, mida kõike seob tervikuks keeleliim. Sest üks asi on küsilause ehk keel (*Kas sääred siis ikka veel pritsivad kevade siniseid sädemeid?! (Kubu küll, kubu küll, uhh!!!)*). Teine asi aga küsimus, küsija või küsitu — keeletegevus ja keeleväline tegelikkus. Võiksime vaadelda kõnetegusid, mida Alliksaar teeb (küsides meeolotseb, lubades naljatab, tõdedes kehtestab, üles kutsudes vaidlustab; öeldes ühte, mõtleb teist, kolmandat ja neljandat — seda ütlemata), kuid tehkem seda siiski ühes teises kohas, sest kõnetead ei ammenda veel kogu keeletegevusõpetust.

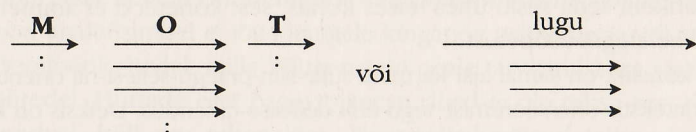
Iga kõneakt on samal ajal ka mina-sulle-siin-praegu-sellest-nii orientatsiooni-akt. Kontekstis orienteerumise tegu ehk deiksis rakendus. Deiksis on keeleline ringivaatamisaparaat, mida kasutatakse lausungite sidumiseks keskkonnaga. Kõik saab alguse viimasest. Mingi kontekst peab alati olema, muidu oleme ajud vannis. Oi-oi, olgu meil kohe kaks konteksti! Prrrr! Kui meie metafooride mannepuder kees ühes suures katlas, siis nüüd asetame suurema sisse targu teise katla, milles suhkrupea ja võrtsid. (Jäägu praegu lahtiseks skoolistiline küsimus, kas sisemine katel võib olla välimisest suurem või mitte.) Väline katel on teksti lai kontekst: seltskond ja meie selles, autor-teos-lugeja tuhandeid kordi kulbiga

läbisegatud puder. Podisegu see kirjanduskriitika aeglasel tulel edasi, peasi et pajatäis põhja ei kõrbeks. Sisemine katel olgu kitsas kontekst, teksti keeviline siseelu ühes selle tegelastega — võimalik maailm, kus need aforistlikud paradokslevad vestlused ei olegi väljamõeldis ega luule, vaid tegelikkus. Vestlused, kus räägitakse tõtt (pickwicklikus tähenduses).

Jäägu selle kitsa konteksti olemusest paljugi veel saladuseks, heitkem ainult pilk selle maailma asukatele ja Ajale. *Aja templisambad sirguvad, suursugused nagu saatus./ Nende taga luurab tulevik, olles endale enne seda võtnud/ tuule kiju./ Ta varitseb laulude seemneid, et neid parajal pilgul/ haarata ja kanda kaugusisse./ Kes teab, milliste alles sündimatute maade mullas/ nad taasvabastavad oma kohutava kasvujõu? (Ärev on ärkamine äikesesse).* Millised on selle maailma aja vormid?

Iga luuletus esitab lugu — „lüürilist süžeed“. Iga lugu eeldab ja igast loost järgneb eel- ja järellugu. Kõik lood on liimitud aja kleepuvale lindile. Kõik luuletused väljendavad aega, millele on liimitud nende lood. Kõige lugusam lugu luules on ballaad. Milline on ballaadi metafüüsiline aeg? See on minevikust üle oleviku tulevikku suunduv Robin Hoodi lineaarne ajanool (M — minev, O — olev, T — tulev). Eesti luuleloos on sirgjooneline sünteetiline ajavool mitmeid eri vorme võtnud, millele lõpuks otsustavalt vastandub Alliksaare mitmesuunaline ajakäsitlus. (Kas pole üks luuletaja ikka hull, aina teistmoodi?!)

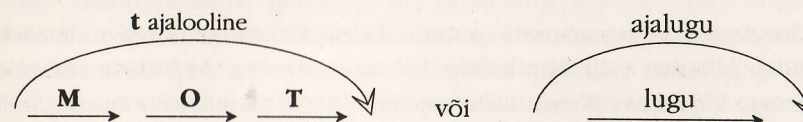
Eesti muistse (aga mitte muistsema kui keskaegse) pöörallaulu ajasüsteem sisaldas ka (ilmselt ennemuistset) parallelismi, mida väljendab järgnev joonis:



Selles on sündmuse esitus parallelistlik. Kõiki järjestikku kujutatavaid hetki ei pea tingimata ajas järgnevaiks pidama, vaid neid võib tajuda ka samaaegsetena (näiteks  $O_1 = O_2 = \dots = O_n$  ja mitte  $O_1 < O_2 < \dots < O_n$ ), kuigi aja üldine vool suundub siiski sirgjooneliselt tulevikku. Need on näiteks *Kalmu-* ja *Lunastatava neu* kauplemis- ning *Mehetapja Maie* põgenemishetked, mis pigem sisendavad (hingelist) samaaegsust kui järgnevust.

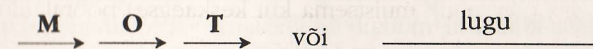
Tõenäoliselt on parallelism jälg ennemuistsest mütoloogilisest ajamaailmast, mis kaduma hakkas seoses ballaadipärase aja võiduga. Eks olnud ju parallelism aja üha kiirenevat kihutamist takistavaks primitiivseks kanuuks.

Tugevalt on eesti luules esindatud ka euroopaliku ajaloolise aja mudel, mida iseloomustab järgmine visand:

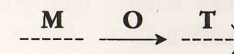


Selles ajasängis on loodud kõige kuulsamad, eriti romantilised ja draamatilised, underlikud (bergmannlikud, tammelikud, ainokaldalikud) kunstballaadid, kus üksiklood saavad mõtte saatuslikku paratamatust sisendavalt üldisemalt ajahorisondilt. Kuigi eesti keeles puudub ajaloolise aja ja tuleviku mõiste, on eesti luule vastava aja kujutamise hästi ära õppinud.

Lihtsamad sünteetilised *in medias res* (ehk härjal sarvist haaravad) lood ei esinda siiski selliseid mitmekorruselisi konstruktsioone. Ehkki see võib näida pidulik, ei pruugi paljudel olla just meeldiv tunne, kui *Koledad kollisioonid kollitavad kolisedes nende kooseksistentsi kohal (Kes mängib masti, saab purje pealekauba)*. Tavapärane eesti lugulaul ei ole alati nii võimsalt hegellik, vaid selle vormiks on lihtsalt:



Või — *in maxime medias res* (härjal kuidas haaraval?) juhtumil — isegi:

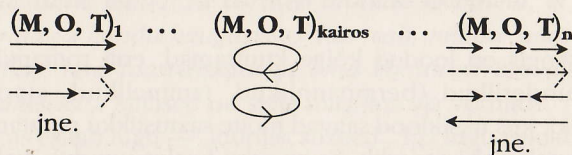


Neist arenes edasi (vabavärsiline) teisene ajasüsteem, mis ainult jäljendab mõnda eelmist, kuid ei huvitu enam metafüüsilise aja esmasest väljendamisest. Aeg on loomulikult taustal olemas — ilma ajata ju ei saa —, kuid selle kujutamine unustatakse. Kui see on kadunud aja mudel, kas kutsuda siis Proust appi otsima? Kui see on aga kadunud ajamudel, ehk aitab siis kuulutusest ajalehes? Selline vorm esindab pigem žanri- kui ajapeegelduslikke

luuletusi. Üks 1960. aastatele tüüpiline näide võiks olla Alliksaarelt endalt — lastele mõeldud *Sidruniballaad*. Kas tegemist on tõesti ballaadiga või hoopis selle pastišiga *à la Villon* (ja Talvik)? Joonisena ehk:

----- M, O, T vaid taustana -----> või lihtsalt ----- lugu ----->

Vastukaaluks linearsusele ja selle sidruniballaadipärastele tuletistele arendab Alliksaar välja ajapiltide ja kairoste süsteemi. Aeg teksti aluses ei ole enam kirjeldatav ühesuunalisena, vaid pakub mitmekesist vaadet:



Eesti luule (sealhulgas rahvaluule) ei esinda ainult sünteetilist või jutulaulu-pärist aega. Luule võib väljendada ka selliseid süsteeme, kus iseseisvad ajaühikud ei pruugi moodustada ühtset sirgjoonelist jada. Heaks näiteks ongi Alliksaare vestlev mõtteluule. Kui sünteetilises luules sooritatakse ringivaatamistegu teksti kui terviku kõikide ütluste jaoks ühekorraga, siis analüütiliselt lähenedes võidakse orientatsiooni mõista ka iga lausungi tasemel eraldi. Seejuures võib üksteisega külgnevate lausungite ajadeiksis kooskõla asemel ka vastuollu sattuda. Olukorras, kus iga lausung või lausungite grupp võib kodeerida naabrist erinevat konteksti, muutub aja lineaarne väljendamine teksti kui terviku tasemel keeruliseks. Eri lausungid võivad väljendada eri aegu, mis omavahel ei pruugi seostuda. Ajadeiksisest võib saada erinevate lausungite poolt loodud eri ajapiltide konglomeraat. Tervikpilt ei kujuta enam ühte Marilyn Monroe'd, vaid mitmeid ja erinevaid pilte temast. Igasugused mängud ja paradoksid ajadeiksisega muutuvad võimalikuks.

Ajapilt või -ikoon võib esindada tavalist ajalist järgnevust **(M, O, T)**, kuid samas ka tulevikust minevikku liikumist **(T, O, M)**. Ta võib olla sisemiselt täielik või puudulik (näiteks **(M, T)**). Alliksaar näeb sageli aega koonduvat paradoksaalseks kairoseks, kus minev, tulev ja olev rulluvad kokku, minetavad oma isesuse, oletavad uue ekstaatilise aja ja tuletavad sellest üleajalise ajaviite. Tema luules kipub tavaline aeg aegsasti aeguma: *Kuidas te olete mõttes ära kandnud kalossid, mis/ te ületuleval aastal ostate!// Kus te*

*ütlesite oma vanaisa ilmale tulevat?/ Ah Buenos Aireses! Sinna me jõuame arvatavasti teise jääaja lõpuks (Saab siis tõde lihtne olla!?)*.

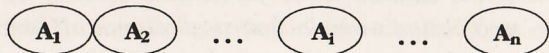
Usutavasti on kairosete aeg kollane: *Oleviku jaoks elame tulevikus, tulevikuga jaoks minevikus ja/ mineviku jaoks olevikus.// Ükskord lõpeb see, mida kunagi ei olnud./ Samas algab see, mis alati on olnud./---/Eelõhtute ägenev tolm./ Teostumisõhtute sädelev tolm./ Järelõhtute värelev tolm./ Jumekalt kumendav tolm teeb õhtute sumeda nukruse/ talumatult kindlaks ja kauniks (Õhtute kollane tolm)*. Tavaliselt läheb siis Alliksaare tekst üle solipsistlikult *mina*-punktilt teda ülimalt inspireerivale *meie*-keskmele.

Luuletaja jätab teinekord isegi pahura mulje, kui *mina ja sina ja mõned nendestki* ei kogune *meieks*, keda *ühendab ülemeelik naer ja meeletehnaer ja/ meeletult igatsev õhtuarmastus ja ülemeeleline hommiku-usk (Õhtute kollane tolm)*. Ning kui *meie*-grupile vahel tundubki, et *lootused rābalduvad*, siis innustab Poet neid alati — väärilisi, kelle sabas isegi tuulel kui lihtsalt mingil *ülemeelikul sitikal* vaevu sibada lubatakse —: *Mis sellest — me õmbleme nad kokku südaöö vakkadest varastatud ulmaniidiga (Kuhu küll, kubu küll, ubh!!!)*. Mitte igaüks ei pääse navigaatorite seltsi (näiteks *kärbes* või need, kes *solüüdselt lolli mängivad* või *ogarusega hooplevad, nad-tukkujad* kindlasti mitte, *nad-mängijad* mõnikord siiski). Vaimuaristokraatliku Pickwick-klubi ukсед ei ole avatud kõigile *Meie, Alliksaare* hulka vastuvõtuks. Tema luule *meie*-sõnumeid iseloomustab väga kõrge vaimse koostöö aste, kõik ei olegi selliseks koostööks sündinud. *Meie*-seltskonda ei või ohjeldamatult paisutada. Kui kõik vastu võtta, kes siis *seltsimees Domavoikinit* kuulama läheb? Igal asjal olgu oma aeg, miski ärgu olgu kohatu. *Kui juba kordon, siis pole ju mitte midagi/ imelikku selles, et seal ka kord on (Olematus võiks ju ka olemata olla)*.

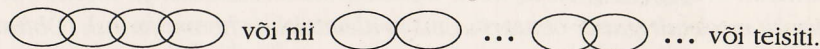
Alliksaare luule kitsa konteksti aega päikese- või liivakellaga mõttes märkame seal mitmesugust huvitavat korda. Võtkem näiteks juba tuttava algusega ajaline löik luuletusest *Kuhu küll, kubu küll, ubh!!!: Ei ole hetke, kus keegi ei tunneks end tapetuna./ Ei ole hetke, kus keegi ei haaraks embuse järele./ Ei ole hetke, kus keegi ei viibiks teel./ Edasi, edasi, edasi soovulmade võilille-ebemete pilvedesse mäbituna!// Sõrmede ja varvaste, mõtete ja mälestuste bargnemisel ei ole otsa ega äärt*. Viidatud ajahetked võivad kokku kuuluda, omada ühisosa, hõlmata üksteist, kuid teisalt olla ka lõikumatud.

Mõni tekstiosa võib nii olla ajalisel rohkem läbinähtav, mõni vähem, mõnikord on see tõlgendamise küsimus.

Kuidas formaliseerida neid võimalusi ajaloogikas? Iseseisvatena käsitatud ajahetked võivad moodustada parkette. Sümboliliselt võib seda ühisosatusena kujutada:  $A_i \cap A_j = \emptyset$ , kus  $i, j = 1 \dots n$  ja  $A$  on aegade hulk. Piltlikult nii:



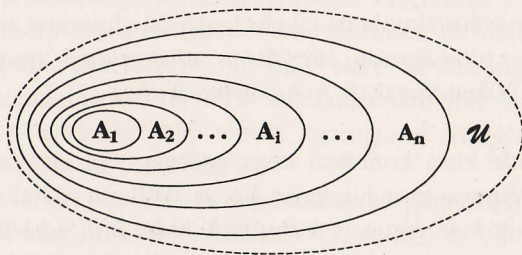
Või kaskaade, kus hulkade ühisosa ei ole tühi.  $(\exists i) A_i \cap A_{i+1} \neq \emptyset$  ja  $i = 1 \dots n-1$  ehk:



Ajapildid võivad paikneda (kvaasi)parallelislikult üksühe taustal, kus aga ei pea kehtima ühe aja teisest kättesaadavus ega ka ajahetkede samasuse tingimus. Seda väljendab kaardipakimudel:



Lõpuks meeldivad Päikesepillajale ajamahutid, kus  $A_1 \subseteq A_2 \subseteq \dots \subseteq A_i \subseteq \dots \subseteq A_n \subseteq \mathcal{U}$  ( $\mathcal{U}$  on aegade universum) ehk niiviisi:



Aegade universum on üks Luulekuninga peamisi ideoloogilisi objekte: *Seltsimehed, see on suur au, et universumi eluelaan/ suvatses teie pulstunud paruka-aluse lülitada oma/ väsimatusse vooluvõrku./ Elage nii, nagu kuulus teile hetk, mille asukohta te ei tea./ Mis sellest siis, et mateeria määratus*

*mudavannis/ on võimatu kubugi kaduda./ Tundke maailmaruumi raskust oma ajurakkudes./ Pidage meeles./ inimloomusel on vabetevabel tarvis oma asendit/ teisendada, sest kes kaua küürutab,/ ei suuda end pärast isegi käsu korras sirgeks ajada (Olematus võiks ju ka olemata olla). Meiegi mõistusel võiks olla oma koht universumi universaalses ajaloos, meie ei taha olla, ei ole ainult ajud vannis Suure Koirohukorjaja Kahtlases Unenäos: Meid ei kohuta universumi uni ega kurnimäng kuradiga (Preliüüd rüütliirüüs ehk Kui tülpid, ära tee väljagi). Kuid mis see loeb, mida meie tahame või ei taha!*

Aeg Alliksaare teksti metafüüsilise alusena ei liigu otse. Aeg on mitmuslik, mitmeharuline (ja seetõttu haruldane), piiritletud erinevalt erinevates võimalikes maailmades kosmoste tavatus tammeterumütsis. Alliksaarelikus ajamudelid jääb ballaadipärane lugu kängu, luuletusest tervikuna ei saa ballaadi (on teatud võimalus, et sellest saab siiski lugulaul), kuigi viimane võib ilmuda teksti mõnes alaosas, mõne (M, O, T)-ajapildi raames. Küllalt leidub tal ballaadipäraseid katkeid. Kuid olgem hoolikad — needki osutuvad pigem paroodiateks: *Kannatage, kuni teile selgeks saab lumekübemete küberneetika./---/ Kas kõikides galaktikates käib säherdusi sähvatusi?! Keegi loeb ballaadi./ See on veidi iselaadi./ Mu vanaisal oli abv ja abvi nimi oli Aadam./ Selmet langeda pattu, müüs Eva suveaias õunu./ Puudujäägi pärast pisteti ta parandusmajja./ Kes tal käskis olla nii maias./ Ega ta ei olnud individuaalias! Ärge küsige hingebinda (Tulevik ei tule tagasi ja minevik ei nihku edasi).*

Käestpandav raamat on täis *eluelaani*. Ometi vaatas Poeet tõtt Illusiooniga: *Miks su pööraselt pöörlevad silmad sibivad mind võorastavalt/ ja vaenulikult? (Sõnad sinule, surm, suurele vaikusele ja iseendale).* Räägitakse, et kunagi esimese jääaja lõpul suure sula ajal, enne oma vanaisa sündi Argentiina pealinnas olevat Alliksaar ära surnud. See oli siis, kui Peipsi ja Võrtsjärv kandsid veel nime Peibas ehk Madalmaad (*Pays-Bas*), kutsutud nii Kunda kannibalide — kalevite ehk gallide poolt. Et selle sündmuse kohta mämlulunki ei esine, siis ei saa vist midagi olulist kadunud olla?: *Aga mälu ei hävi,/ sest et olnu ei kao (Kuskil ajajõe taga).*

Mälu on minev, olev ja tulev mõte. *Ei hävi mõte, varjav elu seemneid.* Mõte varjab, ei taha välja öelda. Häbi-häbi, mõte, kuidas siis niimoodi! Mis

kombed need sellised on!? Kollane õhtu on juba käes, aga temal on silmad veel teki all lahti. Jää nüüd ilusasti tuttu ja ära enam mõtle. Homme on ka päev ja pea jälle selge: *Magage avasilmi, ja teisse mahub rohkem und./ Refräänid lauldi kiirusega, mis tunduvalt ületas helikiiruse./ Ööbik kirjutas päeviku, mida retsenseeris vares./ Kombed muutusid nii peeneks, et osutusid praktiliselt/ nähtamatuks./---/ Mõne südame üks avaneb ainult muukraudadele./---/ Kiiiri ennast, kuidas oskad — vari jääb sul ikkagi mustaks./ Puu löi pooleks suure välgu. (Saab siis tõde lihtne olla!?). Kuss-kuss, kullakene, aitab juba!*

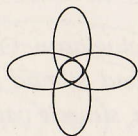
Mõtted on kirjas ajuraamatutes. Sealt imbuvad need vähehaaval ajaraamatutesse. Ei varise Lethesse. Maskid ei maskeeri enam, ainult häbistavad. Kahetseda on juba hilja, ehkki keegi ei näi kedagi süüdistavat: *Kahetsus on kasutu./ Ettevaatus on ennatlik./ Umbusk on bullem surmast./ Süüdistused süttivad ainult madalates loomustes./---/ Tunnen Su ära iga maski alt./ Lända lühtrid mu mäluünkades (Küsin sinult). Ühes võime aga päris kindlad olla: *Kui surm hakkab mõtlema, siis on see mõtete surm.**

**Ah, et on saatusi selliseid raskeid ja rikkaid!**

**Ah, et on saatusi selliseid võikaid ja uhkeid!**

**Ah, et on saatusi inimest väärivaid veel!**

Arne Merilai



## Koostajalt

Sellesse raamatusse on koondatud suurem osa Artur Alliksaare luulepärandist. Sisulistel või kompositsioonilistel kaalutlustel, fragmentaarsuse või küsitava autorsuse tõttu on välja jäetud rida luuletusi, mille kvantitatiivne osa lehekülgede arvu poolest ei ole suur — kõne all on peamiselt luuletaja varasesse loominguperioodi kuuluvad riimilised värsid —, küll aga nimetamisväärne luuletuste arvult: ca 60 teksti. Koostaja subjektiivsusele osutab tõik, et mitmed nendest („Suur aimus”, „Viis minutit viimistletud viisakust”) on juba perioodikas ilmunud. Kuid leidis neidki, mille avaldamine tundus eeldavat orienteerumist akadeemilisele väljaandele.

Arusaam niisugusele teosele esitatavatest nõuetest tingis omakorda, et nimme jäi astumata viimane samm, mille järel lugejale olnuks kättesaadav kogu Artur Alliksaare looming. Nii nagu akadeemikut ei saa valida kaaluosuti näidust lähtudes, ei või ka raamatu akadeemilisuse määra hinnata ainuüksi avaldatu täielikkuse põhjal. Loomulikuks nõudeks oleks ülipõhjalik teksti- ja allikakriitiline töö, kommentaarid, luuletuste dateerimise vajadus jne. See nõudnuks mitmeaastast keskendunud tööd, milleks koostajal puudusid aeg ja võimalused. Käesolev raamat ei taha mingil juhul öelda viimast ja kaalukat sõna, vaid soovib olla ainult järjekordseks etapiks Alliksaare loomingu publitseerimisel ja kättesaadavaks muutmisel, mida seni tähistavad Paul-Eerik Rummo koostatud kogud „Olematus võiks ju ka olemata olla” (1968), „Luule” (1976) ning „Väike luuleraamat” (1984).

Kronoloogilist printsiipi on mõningal määral arvestatud „Päikesepillaja” esimeses ja viimases tsükli; täies ulatuses on sellest loobutud. Järjestus on valdavalt assotsiatiivne, arvestatud on ka puhtvormilisi kriteeriume. Luuletuste ilmutumiskuju tugineb Eesti Kirjandusmuuseumis säilitatavatele materjalidele; aluseks on võetud Alliksaare viimane kättesaadav redaktsioon, välja arvatud luuletuses „Friedebert Tuglasele”, mis ilmub sellisel kujul, nagu Alliksaar selle Tuglasele saatis. Kogudes ilmunud luuletuste puhul on üldiselt säilitatud Paul-Eerik Rummo redaktsioon; tehtud on üksikuid parandusi käsikirjade põhjal ning taastatud tsensuurilüngad.